

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић . . . . .</i>	<i>11</i>
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић . . . . .</i>	<i>27</i>
<i>Зборник радова Визанџолошкој инстџијутџа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић . . . . .</i>	<i>27</i>
<i>Миранџи у Европи 21. века : зборник радова са научној скуџа одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady . . . . .</i></i>	<i>41</i>
<i>Сџановање Рома у Србији : сџање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаџа Вуксановић-Маџура . . . . .</i>	<i>41</i>
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић . . . . .</i>	<i>55</i>
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević . . . . .</i>	<i>55</i>
<i>Криџичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зориџа Несџоровић . . . . .</i>	<i>79</i>
<i>Помени давних сеоба : знамења српске џовеснице / Динко Давидов . . . . .</i>	<i>97</i>

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Медић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Синци и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић . . .	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пијер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаног 17. новембра 2016. / уредник Радомила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетог : зборник радова са научној скуја одржаног 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоуленосћ и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	269
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	287

Српски молитвеник. Споменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејџор, Виктор Савић. – Београд : САНУ : Фонд „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличног писма, 2016

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ
Говорили: академик Предраг Пипер
академик Јасмина Грковић-Мејџор
др Виктор Савић

У Београду, уторак 6. фебруар 2018. у 13 часова

ПРВО ИЗДАЊЕ САНУ У 2018. ГОДИНИ

Отварам прву Трибину Библиотеке САНУ у 2018. Приказаћемо *Српски молитвеник* из 1512. са *Споменицом* познатом научнику и дубровачком Србину Милану Решетару.

Пре но што председник Костић каже поздравну реч и тако означи почетак рада, саопштићу основне податке из годишњака који држим у руци.

Већ шест година, у јануару, као прво издање САНУ, излази годишњак Трибине. Недавно је објављен нови број, на 296 страница, где су штампана саопштења са 19 трибина из 2017. То су заправо били мали научни скупови на којима су приказана укупно 352 наслова (10 монографија, 16 зборника и 326 књига из 3 едиције) из свих области које су заступљене у САНУ. Сви програми су одржани у Свечаној сали Академије, пред две хиљаде посетилаца.

У 2017. години, на Трибини Библиотеке, о капиталним и другим издањима, говорили су академици Владимир С. Костић, Зоран В. Поповић, Љубомир Максимовић, Александар Лома, Данило Н. Баста, Зоран Љ. Петровић, Зоран Кнежевић, Видојко Јовић, Василије Ћ. Крестић, Коста Чавошки, Мирјана Живојиновић, Михаило Војводић, Милена Стевановић, Тибор Варади, Љубиша Ракић, Живорад Чековић, Предраг Пипер, Часлав Оцић, Дејан Б. Поповић, Небојша Лалић, Драган Мицић, Љубомир Симовић, дописни чланови Александар Костић, Бранислав Јеленковић, Радмила Петановић, Миодраг Марковић, Љубодраг Димић, Слободан Вукосавић, професори универзитета Славко Гордић, Вукашин Павловић, Драган Војводић, Часлав Д. Копривица, Илија Марић, Вера Дондур, Петар Булат, Мира Радојевић, Владимир Вукашиновић, Љубиша Тописировић, Светлана Жунић, Радивоје Микић, доктори наука Даница Поповић, Георг Џукић, Драгана Ђорђевић, Горан Башић, Јелена Триван, Софија Божић. Учествовали су и историчар Борисав Челиковић, књижевни критичар Богдан А. Поповић, архитекта Бранко Бојовић и новинар Милош Јевтић.

Наслови приказаних издања, имена учесника и распон њихових научних и уметничких области показују да прво наше издање у овој години има посебан значај.

Захваљујем свим учесницима и својим сарадницима Стасји Церовић, Биљани Јоцић, Данки Кужел и Драгославу Бору.

Молим академика Владимира С. Костића, председника САНУ, да нам се обрати.

(Реч уредника)

М. В.

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Отварајући овогодишњи циклус Трибина Библиотеке САНУ, намеће ми се закључак да су оне, овако конципиране, својеврстан контрапункт феномену „изнудице времена“ који нам, засипајући нас подацима, утисцима, лицима и догађајима, ова цивилизација оставља да о нечему евентуално поразмислимо и да нешто (шта год да је) проценимо, укратко, замислимо се над њим. Промишљање постаје штетна резидуа прошлости, која у еволуционом смислу обележава оне који ће временом морати да узмакну и нестану пред самоувереном гомилом

која је непрекидно охрабривана да одлуке и ставове доноси одмах и без зазора. Укратко, даме и господо, испотиха и још увек незванично оставља нам се по двадесетак, тридесетак секунди да дамо одговоре на било које питање: егзистенцијално или ефемерно, етички дубиозно или морално индиферентно, свеједно. Времена више нема! Брзина је предуслов, без обзира на природу питања, у овом обавезном планетарном квизу и ко нормалан у таквој временској изнудици може и да помисли на архаично задовољство читања књига. Зар вам није довољан интернет?

Субверзивни и несумњиво цинични Умберто Еко је, претпостављајући да унутар 7–8 милијарди становника ове планете постоји и неизбежна количина морона (код њега тај појам нема расистичке конотације), од којих су многи до јуче булазнили, каже Еко, само међу својим ближњима или пријатељима у кафеу, дакле, ограничени на ужи круг, да би изненада и то солидан број добио могућност да своје мишљење исказе на друштвеним мрежама. Њихова мишљења тако стижу до широке јавности помешана са мишљењима разумних особа. Цитирам: „Вишак будалаштина загушује линије“. Ову искључивост ми можете отписати на године, а склоност дидактици недовољном образовању, али верујем да се обичном знатижељнику, чак и ако су на вебу вести и искази још врући и нема се времена да се о њима поразмисли, мора пружити шанса да научи да разликује смислено од бесмисленог, добро промишљено од булажњења. Пуко сервирање „истина“ упућује нас на апатију и равнодушност (слично каквом заклетом ловцу коме годинама и свакодневно доносе већ уловљену дивљач – чему онда лов?).

Зашто су онда наше Трибине контрапункт? Зато што занату филтрирања информација приступају са двоструким осигурањем: промишљеношћу оних који књиге пишу (а неке од књига које промовишемо писане су годинама) и оних који их, прочитавши их (и то је, драги моји, унеколико изгубљен начелни предуслов), пред нама критички промишљају (за шта су им у најмању руку биле потребне недеље и месеци). Свесни и сами да су се дохватили ћоравог посла опирања странпутицама времена и културе, организатори ових Трибина отмено не посустају и не одричу се отпора, подржани од препознатљиве групе завереника, али, с обзиром на то да многи не пропуштају ове наше Трибине, и правих зависника. Само што од те зависности штете нема – зато, и на почетку овог циклуса, завалимо се у фотеле, слушајмо и размишљајмо, дајмо времена сопственим закључцима да сазру. Ископане истине, уз помоћ пријатеља који их са нама несебично деле, тако постају лековите и обнављају се у циклусима – попут циклуса Трибина Библиотеке САНУ.

Предраг Пипер

КЊИГА О МАЛОМ СРПСКОМ МОЛИТВЕНИКУ
И ВЕЛИКОМ МИЛАНУ РЕШЕТАРУ

Онима који су свој народ посебно задужили, њихови сународници исказују захвалност подижући им споменике или објављујући споменице. Ова *Сјоменица* посвећена је српском лингвисти и филологу, дубровачком госпару Милану Решетару и *Српском молићвенику*, први пут штампаном 1512. године у Млецима, који је Решетар 1938. године приредио за Српску краљевску академију. „Српски молићвеник“, како га је назвао академик Милан Решетар, представља најстарију књигу штампану ћирилицом на српском народном језику.

Научни зборник *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару. 1512–1942–2012* припремљен је као заједничко издање Српске академије наука и уметности и Фонда „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличног писма, који је иницирао израду *Сјоменице*, а који је на старању САНУ. Уредници зборника *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару. 1512–1942–2012*. јесу академик проф. др Јасмина Грковић-Мејџор и доц. др Виктор Савић. Књига је одштампана специјалним „серифним“ фонтом, који је Академија добила само за ову прилику од г. Зорана Костића и одлично је технички опремљена.

Сјоменица има три дела. Први део доноси уводни уреднички текст о Милану Решетару, првенствено о Решетаревом животу и научним интересовањима и истраживањима. У том уводнику читалац може прочитати да је Милан Решетар, члан Српске краљевске академије од 1940. године, гимназију завршио у родном Дубровнику, а словенску и класичну филологију у Бечу и Грацу. На основу студије *Дубровачка докуменџа од XIII–XV века* (нем. *Die ragusanischen Urkunden des XIII–XV Jahrhunderts*) 1895. године постао је доцент словенске филологије на Филозофском факултету у Бечу, а од 1919. до 1928. предавао је на Филозофском факултету у Загребу, док је последње године свог живота провео Фиренци, где је умро пре 75 година. Посебно су значајне Решетареве студије из дијалектологије и историје српског језика, међу којима су студије *Der štokavische Dialekt* (Беч, 1907) и *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (Беч, 1900), као и његова издања старих споменика: *Загарски и Рањинин лекционар* (Загреб, 1894), *Либро од мнозијех разлоја: Дубровачки ћирилски зборник од 1. 1520* (Београд, 1926), *Два дубровачка језична сјоменика из 16. века* (Београд, 1938). Осим тога, Милан Решетар је заслужан и за

критичка издања дубровачких писаца Марина Држића 1930, Шишка Менчетића и Џоре Држића 1937, те Џива Гундулића 1938. године. Посмртно су у Београду објављене и Решетареве студије *Најстарији дубровачки јовор* (1951) и *Најстарија дубровачка јроза* (1952).

Први део зборника *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару. 1512–1942–2012.* садржи такође библиографију Милана Решетара, као и библиографију о његовом делу, које је саставила пок. Гордана Радојчић Костић, врсни стручњак за српску библиографију, и доноси именски индекс.

У првом делу *Сјоменице* налази се још осам прилога: Ирена Арсић, „Од Српске Атине до југословенске провинције: културне прилике у Дубровнику Решетаревог времена (1860–1942)“; Јелица Стојановић, „Приступна академска бесједа Милана Решетара ‘Најстарији дубровачки говор’“; Слободан Реметић, „Милан Решетар као дијалектолог“; Злата Бојовић, „Милан Решетар као издавач дубровачких писаца“; Гордана Покрајац, „Допринос Милана Решетара проучавању дубровачких зборника и молићвеника“; Небојша Порчић, „Милан Решетар као историчар Дубровника“; Александар Милановић, „Решетар као његошолог“; Саша Недељковић, „Милан Решетар у дубровачкој штампи“.

Други тематски део *Сјоменице* односи се на *Српски молићвеник* из 1512, који је, као што је речено, најстарија позната књига штампана ћирилицом за Србе католике на српском народном језику. *Српски молићвеник* Милан Решетар је објавио у транскрипцији 1938. године као посебно издање Српске краљевске академије укључивши у то издање своју студију о *Српском молићвенику*.

Други део *Сјоменице* отвара уводни уреднички текст о *Српском молићвенику*. У том уводнику дат је историјат штампања *Српској молићвеника*, говори се, поред осталог, о његовом садржају и сачуваним примерцима, као и о Решетаревом раду на објављивању те књиге, а други део *Сјоменице* доноси издање релевантних докумената. То је издање колофона из 1512, уговора штампара Ф. Мицаловића на латинском језику 1502–1513, у којима се експлицитно наводи да се књига штампа „на писму и језику српском“, као и запис француског енциклопедисте на Молићвенику из 1571. Затим следе студије о Молићвенику: Бранке Ивановић „Ликовни украс штампаног ћириличног дубровачког молићвеника из 1512. године“; Драгане Јањић „Служба Светог крста и служба Светог Духа у ћириличном дубровачком молићвенику из 1512. године“; Вање Станишића „Ћирилица дубровачког молићвеника“ и Слободана Павловића „Фонолошки систем *Српској молићвеника* из 1512. године (Трагом Решетаревих истраживања)“.

Трећи део *Сѿоменице* доноси неколико драгоцених фототипија, међу којима је на првом месту интегрална верзија приступне беседе Милана Решетара у Српској краљевској академији из 1940. године, која садржи и врло битан фрагмент који је не ауторовом вољом приликом претходног објављивања био изостављен, а који гласи: „Из те објективне констатације ја сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су мени Срби и Хрвати *један* народ под *два* имена, па ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати *два* народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“ (рукопис, Архив САНУ, бр. 14456), са кратким описом (стр. 296). О судбини Решетареве приступне беседе, изгубљене па нађене и откупљене, до сада је написано неколико радова, а најновију реч о томе даје проф. др Јелица Стојановић у овој књизи. Следи белешка Божидара Ковачевића: „Ово је написао др Александар Белић, али ни његов ни Решетарев закључак не налази се у одштампаном тексту ове расправе“ (стр. 296).

Сѿоменица садржи још неколико занимљивих прилога: *Срѿски молиѿвеник*, према снимцима Српске краљевске академије из 1938. године (Архив САНУ, бр. 8873), у негативу; Addenda (I и II); недостајуће стране *Молиѿвеника* у Народној библиотеци у Паризу (први и осми лист); снимци примерка који се чува у збирци Ретких књига и специјалних колекција на Америчком католичком универзитету у Вашингтону *Officium Beatae Mariae Virginis Slavonice*, Venice 1512 (Mullen Library. Rare Books and Special Collections, Catholic University of America, Washington, D.C.), са кратким описом; недостајуће стране Молитвеника према другом издању из 1571. године (Библиотека Матице српске, сигн. Р Ћр I 6.1 (РР Хр I 1.1.1) – 199059), са кратким описом.

Сѿоменица је богато опремљена ликовним прилозима. То су Решетареве фотографије, насловне странице и корице познатих Решетаревих издања (нарочито у СКА), фотографије Дубровника, Решетарева писма (Рукописно одељење Матице српске, Архив САНУ).

Зборник *Срѿски молиѿвеник. Сѿоменица Милану Решетару. 1512–1942–2012* представља драгоцен допринос историји српске филологије. У њему је са више страна документовано осветљена научна делатност Милана Решетара, а истовремено се том књигом на врло примерен начин обележава више од пет векова од објављивања прве књиге штампане ћирилицом на српском народном језику као и 75 година од Решетареве смрти. Значајна је такође чињеница да се објављивањем ове *Сѿоменице* Милану Решетару убедљиво скреће пажња на допринос Срба католика српском културном и језичком наслеђу, који,

нажалост, још није довољно познат ни проучен, јер радова из те области још нема довољно.

Као што је било поменуто, ова Споменица настала је иницијативом Фонда „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличног писма, на основу иницијалног предлога доц. др Виктора Савића, секретара тог фонда. Одељење језика и књижевности САНУ подржало је тај пројекат Фонда, који је на старању САНУ, и предложило да *Сјоменица* уђе у издавачки план САНУ, што је било прихваћено и остварено.

Фонд „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличног писма у садашњем саставу ради од 2012. године Поред припремања књиге *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару*, у домену делатности Фонда су и неке друге активности, на пример, подстицање надлежних државних органа да се донесе нов закон о језику и писму, иницирање и суорганизовање научних скупова о актуелним питањима српског језика и писма, о чему су до сада у САНУ одржана два таква скупа (у сарадњи са Одељењем језика и књижевности САНУ, Одбором за стандардизацију српског језика, Институтом за српски језик САНУ и Матицом српском), као и израда библиографије српске и словенске ћирилице, на чему је изузетно успешно радила пок. Гордана Радојчић Костић. Библиографија српске и словенске ћирилице доступна је на интернет страници Филолошког факултета Универзитета у Београду. Рад на њој се наставља.

Круна досадашњег рада Фонда „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличног писма свакако је објављивање књиге *Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару. 1512–1942–2012.*

Јасмина Грковић-Мејдор

ПРИНОСИ ГОСПАРА МИЛАНА РЕШЕТАРА

Истинска ми је част што сам данас у прилици да укратко, колико време допушта, зборим о великану српске и словенске филологије Милану Решетару, члану Српске краљевске академије. Уз захвалност академику Миру Вуксановићу што се представљањем ове споменице отвара овогодишњи рад Трибине САНУ.

Решетар је рођен 1860. у Дубровнику, где је провео младост. Студирао је словенску и класичну филологију у Бечу код Франца Миклошича. Хабилитирао је за доцента словенске филологије студијом о старосрпским дубровачким исправама – повељама и писмима од XIII

до XV века. На позив Ватрослава Јагића преселио се у Беч, где је 1904. године именован за ванредног професора на славистичкој катедри Бечког универзитета, а након Јагићевог пензионисања наследио је катедру. За великог хрватског филолога везивала су га не само научна интересовања већ и породични односи, будући да се 1892. оженио његовом ћерком Станком. Када је 1919. након слома Аустроугарске изгубио место, Решетар прелази у Загреб, и на тамошњем Филозофском факултету предаје до 1928, када се, окончавши радни век, преселио у Фиренцу. Упокојио се 1942, а сахрањен је у родном Дубровнику 1965.

Био је инострани члан Руске академије наука у Петрограду, Чешког ученог друштва, Академије наука у Прагу, Ученог друштва Шевченко у Лавову, Словенског института у Лондону. Члан дописник Југославенске академије знаности и умјетности постао је 1896, а редовни 1924. За наук нам је подсетити се да је предлог Тома Маретића да се Решетар изабере за редовног члана био написан на само једној страни. У времену када се квалитет препознавао а човек био реч – толико је било довољно.

За члана дописника Српске краљевске академије изабран је 1897, а прави члан постаје 1940. године. На честитке дубровачке Матице српске поводом избора он из далеке Фиренце шаље захвалу, објављену у листу *Дубровник* од 9. марта исте године: „[...] Најтоплије захваљујем „Матици Српској“ мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја *старих бораца Срба католика, који изумиремо*“. Католик, дубоко је поштовао свеукупно српско културно наслеђе: у једноме писму он 1918. радосно саопштава Тихомиру Остојићу план свога путовања у фрушкогорске православне манастире.

Многостране су научне заслуге овог знаменитог филолога ретко разноврсних и широких занимања, „окорјелог Вуковца“, како је себе називао. Колико је ценио Вука види се из његових чланака о преводу Новог завета, где критички пише о Даничићевим исправкама и изменама Вуковог изворног текста, закључивши да „ако хоћемо да имамо непромијењени и непоқварени Вуков пријевод, не смијемо узимати ни једно од Даничићевијех издања, већ само Вуково од г. 1857“.

Главне области његових истраживања били су језик и историја књижевности, поглавито дубровачке. И данас су незаобилазне Решетарове студије из области дијалектологије, акцентологије, историје

језика. Издавао је старе дубровачке писце, Његошева дела, међу којима *Горски вијенац* чак десет пута, те зборнике, лекционаре и молитвенике, међу њима и *Српски молићвеник* из 1512, најстарију књигу штампану српским језиком. Својом плодном издавачком делатношћу настављао је рад једног другог знаменитог Дубровчанина, племића Орсата-Меда Пуцића, који је у Београду средином XIX века објавио две књиге докумената из Дубровачког архива.

Решетар је био и надасве посвећени историчар роднога града и његове културе. Писао је о српској дубровачкој канцеларији, унутрашњем уређењу Града, дубровачкој власти, новцима, печату, застави и грбу, медаљама Дубровачке републике, тамницама и казненом систему, великој „трешњи“ итд. Имао је вредну нумизматичку збирку, коју је наследио од оца Пава, а потом ју је непрестано допуњавао. У писму Лују Вујовићу из 1921. он пишући о својој збирци вели: „од покојног ми је оца остало само 950 комада а сада их у њој има 3603“. Био је и истински библиофил – за њим је остала *Bibliotheca Rhacusina*, која садржи велики број штампаних књига, рукописа и публикација о Дубровнику. За Станојевићеву *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку* приложио је низ одредница о знаменитим Дубровчанима (Бунићима, Градићима, Гундулићима, Држићима, Ђурђевићима и др.).

Ваља поменути и његово у нас мало познато издање Даничићевог и Вуковог превода Библије, објављено 1895. године у Будимпешти. Он је у овом „покатоличеном“ издању, како сам каже, „само библиска имена и литургијске речи променио онако како су у обичају код католика“. Тиме је довршио посао приређивања српског превода Библије за католике, чија је идеја у Британском и иностраном библијском друштву поникла на Копитаров предлог и делимично је била остварена латиничким издањем Даничићевог и Вуковог превода 1868. године.

У Решетаровим истраживањима истакнуто место заузимало је питање односа штокавштине и чакавштине. Од младости је делио Миклошичеве идеје о језичком разграничењу Срба (штокаваца) и Хрвата (чакаваца). Под Јагићевим утицајем он је овај став донекле модификовао, те му 1890. пише: „један смо народ под два имена – па нека свако придржи име што је у кући својој слушао [...] Али што се специјално мене тиче ја остајем при српском имену, јер како што и Ви кажете, Дубровчани су својим јавнијем и приватнијем животом увијек ближи били ‘Србима’ него ли ‘Хрватима’“.

Учествовао је и у тада актуелним расправама око уједначавања екавског/јекавског изговора и писма књижевног српскохрватског је-

зика. Објављивао је у Београду и Загребу, писао и ћирилицом и латиницом. Замисли о језичком јединству два народа остаје веран до краја, но у својој академској беседи, приликом избора за редовног члана Српске краљевске академије, напомиње: „Из те објективне констатације ја сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су мени Срби и Хрвати *jedan* народ под *dva* имена, па ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати *dva* народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“. Будући да Решетар, тада већ у поодмаклим годинама, није могао доћи у Београд, на скупу Српске краљевске академије његову беседу у изводу прочитао је Александар Белић, и у незнатно измењеном виду овај део је пренет у *Годишњаку СКА* за 1940. Но у верзији која је угледала светло дана после Другог светског рата, 1951, завршну реч беседе о језику Дубровника уклонила је рука невидљивог цензора, спроводећи прећутни и прећутани *damnatio memoriae*. Решетарово дело у Споменици осветљавају уводни уреднички текст, одабрана библиографија његових радова (Одабрани радови Милана Решетара), Литература о Милану Решетару, коју је саставила Гордана Радојчић-Костић, те осам научних прилога.

У првоме, „Од Српске Атине до југословенске провинције: културне прилике у Дубровнику Решетаровог времена (1860–1942)“, Ирена Арсић осликава Дубровник друге половине XIX и прве половине XX столећа, приказујући делатност дубровачких интелектуалаца, Срба католика. У прилогу „Приступна академска бесједа Милана Решетара ‘Најстарији дубровачки говор’, сажети исказ његовог богатог научног опуса“ Јелица Стојановић даје преглед Решетарових ставова о језику дубровачких писаца, средњовековних повеља и писама, лекционара и зборника, сажетих у његовој академској беседи. Рад Слободана Реметића „Милан Решетар као дијалектолог“ предочава Решетарова достигнућа на пољу проучавања српских и хрватских дијалеката, односа чакавштине и штокавштине, дијалекатске акцентологије и дијалекатске припадности дубровачког говора. Његове заслуге у области издавања дѐла дубровачких писаца темељно су осветљена у студији Злате Бојовић „Милан Решетар као издавач дубровачких писаца“, где се описује његова делатност на публикувању до тада необјављених рукописа али и оних чија претходна издања нису била филолошки поуздана, и, као посебно значајан, рад на објављивању дубровачких ћириличних текстова. Истом тематском кругу припада прилог Гордане Покрајац „Допринос Милана Решетара проучавању дубровачких зборника и молитвеника“, у којем се детаљно описује његово бављење литургијским текстовима, лекционарима, мисалима, молитвеницима

итд., укључујући и латиничне и ћириличне рукописе. Област којој је Решетар био посвећен свим својим бићем – историја роднога града – дубровачке старине, позориште, судска пракса, дубровачка властела, нумизматика итд. – приказана је у раду Небојше Порчића „Милан Решетар као историчар Дубровника“. Студија „Решетар као његошолог Александра Милановића“ бави се Решетаровим изучавањем и издавањем Његоша: теоријско-методолошким оквиром приређивања текста, његовом граматичком, лексиколошком и лингвостилистичком анализом, те приступом славенизмима. Последњи прилог у овом сегменту је рад Саше Недељковића „Милан Решетар у дубровачкој штампи“, који нас обавештава о томе како је Решетар, који је већи део живота провео ван роднога града, остао с њиме у чврстим везама: не само да је дубровачка штампа пратила његове научне успехе већ је он у њој повремено објављивао научнопопуларне прилоге.

Милан Решетар је остао упамћен не само по научном опусу које је за собом оставио већ и по томе што је био, како је у некрологу објављеном у *Revue des études slaves* написао Андре Вајан, уљудан, срдачан и предусретљив, и према колегама и према студентима, а због природне отмености, којом је надилазио ситне препирке, био је вољен и уважаван. Одликовала га је и научна и људска честитост, мера и уравнотеженост, „одлика правога Дубровчанина. И у ријетким је јавним полемикама сачувао мјеру и форму, био је увијек госпар“, написао је Мирко Деановић.

Настојали смо, *exemplis discimus*, да и ова споменица буде у томе духу. Наше је било само да непристрасно сведочимо. Све што је у Споменици наведено – документовано је. Између осталог, снимцима целовите Решетарове академске беседе, која се данас налази у Архиву САНУ, фотографијом његове захвале дубровачкој Матици српској, објављене у листу *Дубровник* 1940, Решетаровим писмима. До докумената нисмо увек лако долазили али смо, зачудо, успевали и када смо се томе најмање надали.

На крају – ова књига је дело дубоке посвећености и жеље не само да одамо почаст Милану Решетару, који је оставио блистави траг у нашој науци и култури, и да обележимо пола миленијума од штампања *Српској молишвеника* – његовим трудом први пут представљеног јавности – већ и да тиме у колективно памћење вратимо незаслужено скрајнути део српске баштине – дубровачки и католички, који је до не тако давно био у њему жив. Трајним сећањем да се одужимо Решетару, као слици врснога соја дубровачких госпара, који су нам на понос.

Виктор Савић

О СРПСКОМ МОЛИТВЕНИКУ

Старо српско штампарство појавило се 1494. године и глас о његовим врлинама брзо је стигао у друге српске крајеве. Познато је неколико покушаја организовања домаћег штампарства на српском језику и ћириличком писму у Дубровнику почетком XVI века. На пример, Лука Примојевић молио је Дубровачки сенат 1514. године да му се дозволи штампање „рашким словима онако како су се њима служили калуђери рашке вере у својим црквама“, попут слова Црнојевића штампарије, „која сви хвале и цене“. Ипак, прва је штампарија прорадила 1783. године, а штампање ћирилицом у самом граду било је могуће тек у XIX веку, у време устаљивања периодичних гласила. Дубровачки „мештар“ Франческо Ратков Мицаловић склопио је 1510. године уговор с Јеронимом Сончином у Пезару о штампању дела *Officio sanctae Mariae* и још неких црквених састава, „на писму и језику српском“ (*in littera et idiomate serviano*). План је био да се књиге продају по Дубровнику и у [неким] деловима Србије (*illos hic Ragusij et in partibus Seruiae*). Иако је овај уговор пропао, Франческо Мицаловић није одустајао и 1512. године је у Млецима, у штампарији Ђорђа Русконија, штампао *Офичје* (Служба) *блажене гјеве Марије и Пејнајсџи молишвава свейе Брициге*. Зна се да је књига штампана другог и десетог августа те године, као нарочити молитвени зборник. То је, како је запазио Милан Решетар, „прва чисто српска књига штампана ћирилицом“. Сачувани су из истог времена и други Мицаловићев уговори. Сва ова документа дата су у нашој књизи. Донети су и ћирилички колофони и аутентичан запис из XVII века на француском језику с примерка другог издања Молитвеника из Библиотеке Матице српске, где се говори о српском језику и писму књиге. Занимљиво је да се у том запису разликују српски и хрватски језик, као и њихова писма. Српски је језик писан ћирилицом коју је изумео свети Ћирило, апостол Словенâ, међу које се убрајају и Руси, па је и та књига штампана „српским писмом“; илирски језик заправо је хрватски, а тзв. илирско писмо, тј. глагољицу, изумео је извесни Јероним, али то није био свети Јероним, како наглашава анонимни француски корисник књиге. – У *Српском молишвенику* постоји и Мицаловићев лични грб, овде посебно пренет (Решетар га описује следећим речима: „штит раздијељен двоструким широком појасом с црвеним љиљаном у горњој половини а у доњој с двоструким крижем под звијездом и међу двије звијезде, при дну којег је монограм FR, а то су прва слова имена Франческа Ратковића“).

Извештај Марија Рока, француског професора, о овом католичком молитвенику у *Ревизи словенских студија* 1932. године, привукао је пажњу остарелог Милана Решетара. Професор Решетар тада је живео у Фиренци, радећи у тамошњим библиотекама и архивама, за себе, и за Српску краљевску академију на крупним пројектима. Милан Решетар се, не часећи, обратио Српској академији с молбом да се сними ова драгоценост књига, а Српска академија је, „одмах и радо прихватила његов приједлог“, и није, како он каже, „жалила трошка да добава фотографску репродукцију цијеле књиге“. Милан Решетар је после само неколико година објавио подробну студију о језику Молитвеника у *Гласу Српске краљевске академије* за 1938. годину. Приредио је и издање текста с детаљном културноисторијском и текстолошком студијом у *Посебним издањима* Српске краљевске академије, исте године. Уз његово се издање у истој монографији нашло издање двеју служби из 1552. године, које је у једном латиничком рукопису пронашао скриптор Ватиканске библиотеке, др Ђиро Ђанели, ранији проналазач *Ватиканског молитвеника*. То је „трећи сигурно датовани дубровачки рукопис“, писан истим типом говорног народног језика. Оба споменика помогла су Решетару да неопозиво уобличи свој закључак о најстаријем дубровачком народном говору, премда се његов научни резон, једном изречен по овоме питању, деценијама није променио. После детаљне и свеобухватне анализе Милан Решетар је новопронађени молитвеник назвао *Српским молитвеником*; тако се у науци овај споменик до скоро једино и звао. Цео контекст Решетарова деловања разумеће се ако се има на уму да је загребачки професор Фрањо Фанцев 1934. године објавио два дубровачка латиничка молитвеника језички другачија од ћириличног, један рукописни с краја XIV века, а други штампани крајем XV века, у књизи под насловом *Ватикански хрватски молитвеник*. – Наша споменица у значајној је мери настала у дијалогу с одличним Решетаровим издањем из 1938. године.

Први пронађени примерак *Српског молитвеника* чува се у Народној библиотеци у Паризу. У XVII веку припадао је ремском надбискупу Леонору Дестампу, да би у XVIII веку доспео у угледну париску библиотеку (*Réserve B 5009*). То је богато украшена мала књига, формата 15×10 цм. Штампана је, по речима Петра Ђорђића, „комбинованом уставно-брзописном ћирилицом“, са занимљивом напоредном употребом ђерва и прејотованих вокалских лигатура из рашке традиције. Тај тип слова и правописа коришћен је тада у Дубровачкој републици, и неодољиво подсећа на запис са чувене Светостефанске хрисовуље који је оставио Стефан Црнојевић у Цариграду крајем XV века (1496). Коришћене су две боје, црна за основни текст и црвена за истицање. Књи-

га је с посебном пажњом украшена, на свакој је страни оквир испуњен измењивим мотивима, постоје посебне илустрације из хришћанске и јудео-хришћанске историје, иницијали, традиционални и нови. Језик је српски, јекавског изговора, с црквенословенским наносима, по узетку с траговима чакавске матице коју је дубровачки редактор, по запажању Милана Решетара, доследно пребацивао у дубровачки израз. Париски примерак није потпун – недостаје му спољна дволисница првога табака, тј. први и осми лист, који је Решетар допунио текстом из другог издања (издање Јакоба Баромића из 1571). Када је окончао своја проучавања, Милан Решетар је предао фотографије оба издања Српског молитвеника Архиву Српске краљевске академије. Оба се налазе данас на обједињеној сигнатури у Историјској збирци (8873/I-II). Снимци првог молитвеника су, као целина, донети у нашој књизи (137 фотографија). На њима су Решетарови својеручни исписи фолијације графитном оловком. Примерци су у оригиналу дати у негативу, а за потребе нашег издања, пребачени су у позитив, онако како је то и Решетар урадио с одабраним илустрацијама на крају својега издања.

Касније су пронађена још два непотпуна примерка Српског молитвеника – један на Колецу „Свих душа“ у Оксфорду (Кодрингтонова библиотека), други на Америчком католичком универзитету у Вашингтону (Библиотека Џона Малена). Ти су примерци без *Молитва свѣте Брѣишѣ*. Само у Вашингтонском примерку постоје листови којих нема у Париском молитвенику, први и осми. Љубазношћу кустоса Збирке ретких књига и посебних збирки у Муленовој библиотеци при овоме универзитету, добили смо те снимке у боји, који се овде објављују у додатку. У додатку се доносе и снимци истих страна Баромићева издања које је припадало Јоци Вујићу из Сенте, и данас се чува у Библиотеци Матице српске.

У другом делу прве целине наше споменице представљен је *Српски молићвеник*. Осим најавног текста с поменутих изворним сведочанствима (уговори из 1502, 1511, 1512, 1513, запис на француском језику), ту су и прилози: Бранке Иванић, „Ликовни украс штампаног ћириличког дубровачког молитвеника из 1512. године“; Драгане Јањић, „Служба Светог крста и Служба Светог Духа у ћириличком дубровачком молитвенику из 1512. године“; Вање Станишића, „Ћирилица дубровачког молитвеника из 1512. године“; Слободана Павловића, „Фонолошки систем Српског молитвеника из 1512. године. Трагом Решетарових истраживања“. У њима се ова штампана старина анализира с аспекта ликовности, литургије, палеотипије, фонологије. Њене графичке одлике сагледане су у духу времена којем је књига припадала – а штампана је у доба хуманизма и ренесансе који су отворили и подигли

културу Италије и њој блиских крајева. С једне стране, ту су обнажени *putti* анђеоског лика у духу новог доба, с друге стране то је нарочит тип приручне, молитвене књиге намењене сваком образованом католику српског језика у напредној Дубровачкој општини и у дубровачким колонијама по српским крајевима под турском управом. Ћирилица у њој употребљена није од оне која је коришћена у цетињским инкунабулама и другим штампаријама у којима су израђиване српске црквене књиге источног обреда. То је свакодневна ћирилица из југозападних крајева по Приморју и по дубини континента. Утврђено је да је брзописни (одн. скорописни) тип писма претрпео уставну стилизацију, преношењем из четворолинијског у дволинијски систем. Фонолошка анализа ће показати да је говорни апарат на којем почива овај молитвеник српски, источнохерцеговачки, с дифтоншким развојем *jaīia*, с месним дубровачким особеностима, под утицајем далматског супстрата и италијанског адстрата.

За успех у послу и постизање високих домета захвални смо водећим националним установама у којима се хране богати остаци из наше повести, и њиховим сарадницима који су нам пружали несебичну и неопходну помоћ. На првом месту то су Архив Српске академије наука и уметности у којем се, на пример, налазе Решетарова приступна беседа, Решетарови снимци *Српској молићвеника* из Париске националне библиотеке, писма Решетара и његових пријатеља; затим Библиотека Матице српске у којој су, на пример, друга Решетарова писма, друго издање *Српској молићвеника*, гласило српских католика – *Дубровник*. Захвални смо и Америчком католичком универзитету у Вашингтону с којег смо добили драгоцене снимке у боји недостајућих страна првог *Српској молићвеника*. Захвалност дугујемо и колегама с којима смо се консултовали у току рада на књизи и који су нам с великом усрдношћу помагали у ликовно-техничком обликовању књиге.

На крају, наше је целокупно издање израз захвалности професору Милану Решетару, неуморном раденику на српском научном пољу, највећем проучаваоцу *Српској молићвеника*, књиге која је недавно навршила 500 година. Читава наша споменица носи документарни карактер, пре свега у илустративном делу заснива се на чињеницама које је вредно сакупљао овај дубровачки ерудита. То је најмање чиме је наша академска средина могла да се одужи овом великом човеку и његову великом делу – да се вратимо на почетак, да дамо реч Милану Решетару.

